

İNGİLİS MAARİFÇİ REALİST ƏDƏBİYYATINDA SATİRA

Altuntac Məmmədova,

AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu

Puritan mövqelərində duran ingilis maarifçilərindən fərqli olaraq ingilis maarifçiliyinin mütərəqqi cərəyanını təmsil edən yazıçıların yaradıcılığında satira janrı geniş inkişaf tapmışdır. Swift, Addison, Stil, Qey, Defo, Fildinq və başqa yazıçıların yaradıcılığında fərdiyyətçilik ruhunun hökm sürdüyü, alınıb-satılmayan heç bir şeyin olmadığı, qanunsuz sərvət toplamağın şərəf hesab edildiyi İngiltərə cəmiyyəti və dövlətinin eybəcərlikləri bütün çılpıqlığı ilə açıqlıq göstərilirdi. Daniel Defo və Henri Fildinqin satirik əsərləri ictimai kəskinliyi və dərin ideya mündəricəsi ilə xüsusilə fərqlənirdi.

Defo ədəbi yaradıcılığa satirik şeirlərlə başlamışdı. "Xalis ingilis" (1701) adlı satirik poema-pamfleti isə ona ilk dəfə geniş şöhrət gətirən əsəri idi. Qısa müddət ərzində doqquz dəfə nəşr olunmuş poema konkret tarixi şəraitlə əlaqədar yazılmışdı.

1688-89-cu illərdə İngiltərədə baş vermiş, tarixçilərin "Şanlı inqilab" adlandırdıqları dövlət çevrilişindən sonra Hollandiya canişini Oranlı III Vilhelm İngiltərə kralı elan olunmuşdu. Köhnə Stüartlar sülaləsinin tərəfdarı olan zadəganlar daim onun hakimiyyəti əleyhinə çıxır, ölkənin milli mənafeyinin lazımcına müdafiə olunmadığını iddia edir, bunu kralın yadelli olması, xalis ingilis olmaması ilə əsaslandırır. Defo III Vilhelmə, yadelli olmasına baxmayaraq, pərəstiş edirdi. Defonun nəzərində o, konstitusiyalı burjua quruluşunun təəcəssümü idi. Buna görə də, krala qarşı hücumlara cavab olaraq, "Xalis ingilis" poemasını yazmışdı. (1, 15).

Poemada Defonun nəzərdən keçirdiyi əsas məsələ bu idi ki, ümumiyyətlə, ingilis qanunun təmizliyindən danışmaq olarmı? İngilis milləti müxtəlif xalqların – anqlosaksların, danimarkalıların, normanların, fransızların, şotlandların qarışığından yaranmışdır. Aristokratlardan

isə heç danışmağa dəyməz, onların elə adları hər şeyi deyir: Dyüra, Sekvil, Delamir, Sevil, Montequü, Sesil, Moqun, Vir və sair. Bunların heç biri ingilis adı deyildir, ancaq bu adları daşıyanların hamısı per kimi yüksək zadəgan titulu daşıyır. Və bu titul İngiltərədə xalis ingilisləyə dəlalat etmədiyinə görə zadəgan sinfinin hakimiyyət iddiası rədd edilirdi.

İngilis maarifçi ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçılardan olan rus alimi E. Kornilova yazır ki, "Bu pamflet Defonun demokratik görüşlərinin cəsarətli bir ifadəsi idi, zira, yazıçı bu əsərində təsdiq edirdi ki, adamların şəxsi keyfiyyət və xidmətləri bütün titullardan və "qan nəcabətindən" daha çox hörmətə layiqdir." (2,394-395) Əsər ingilis cəmiyyətinin əksər hissəsinin əhval-ruhiyyəsini ifadə etdiyinə görə oxucular arasında böyük müvəffəqiyyət qazanmışdı.

Defo on il ərzində nəşr etdirdiyi "Xülasə" (1704-1714; "Xülasə" qəzetin qısa adı idi, əslində belə adlanırdı: "Fransa və başqa Avropa ölkələrindəki işlərin xülasəsi". Qəzet sonra "İngilis millətinin işlərinin xülasəsi", daha sonra isə "Britaniya millətinin işlərinin xülasəsi" adlandırılmışdı) qəzetinin sonuncu - dördüncü səhifəsindəki yumor guşəsində yüksək satirik ustalıqla dövrün ən müxtəlif qüsurlarına toxunurdu. Zadəgan əxlaqını məsxərəyə qoyan ədib yazırdı: "Zadəganın təhsilinə elmlər daxil edilməməlidir; o, ovçuluq dilini öyrənir – ona elə bu yaraşır; əsl centlmeni bundan tanımaq olar – o həmişə it damından danışır, atdan yaxşı baş çıxarır". Defo zadəganın başqa bir xislətini də onun öz dili ilə açıq göstərirdi: "Biz başqalarına pul ödəyirik ki, onlar gedib vuruşsunlar, bizim müharibədə heç bir işimiz yoxdur. Onlar vuruşurlar ki, torpaq ələ keçirsinlər – bizimə torpağımız var. Əsgərlər döyüşür, alimlər elmlə məşğul olur, ruhanilər moizə oxuyur – hamısı pul almaqdan ötrü, bizimə pulumuz var. Bizim işimiz odur ki, pullarımızı cıdırda, kart oyununda, meyhanada xərcləyək." Yaxud, İngiltərənin seçki sistemini yazıçı belə lağa qoyurdu: seçicilərin səsini qazanmağa çalışan deputatlığa namizəd - mülkədar öz təsərrüfat müdirinə tapşır ki, bütün icarədarların arvadlarını öpsün. Müdir onun tapşırığını yerinə yetirməyə başlayanda, kəndli qadınlar etiraz edirlər. Onda mülkədar özü kəndə gəlir və "fermer M.-in arvadını öpərək ağzına iki gineya qoyur ki, o sussun, əri isə mülkədarın lehinə səs versin." (3, 15-16).

"Konsolidator, yaxud Ayda müxtəlif əhvalatlar haqqında qeydlər. Ay dilindən tərcümə olunmuşdur" (1705) adlı məşhur fantastik satirasının ideyasını Defo XVII əsrin fransız yazıçısı Sirano de Berjerakdan əxz etsə də, əsərdə ingilis siyasi həyatının orijinal təsviri verilir. Konsolidator - hər qanadında beş yüzdən çox lələyi olan iki nəhəng qartalın üstündə duran minik ara-

basına bənzər bir məşındır. Hekayəçi də Aya İngiltərənin imalar palatasının alleqorik təcəssümü olan bu məşınla düşür. Əsərin birinci hissəsində XVII əsrin vətəndaş müharibəsindən və burjua inqilablarından, Ayın sakinlərindən bəhs edilir.

Ayda da İngiltərədə olduğu kimi partiyaların mübarizəsi baş verir. Anqlıkan kilsəsinin tərəfdarları kimi düşünülmən günəşpərəstlərlə Yerdəki puritanlara – dissidentlərə bənzər krolıanların mübarizəsini müəllif bütün təfsilatı ilə təsvir edir. Satiranın məqsədini Defo kitabın sonunda açıqlayır: onun fikrincə, müxtəlif puritan sektalarının nümayəndələri qüdrətli anqlıkan kilsəsinə qarşı durmaq iqtidarında olmaq üçün birləşərək vahid partiya təşkil etməlidirlər.

Satira janrında Fildinq daha çox məşurlaşmışdı. Ədəbi fəaliyyətə dramaturq kimi başlayan Fildinq on il əzində bir-birindən janr müxtəlifliyi (əxlaq komediyası, ballada operası, fars, “məşq”, satirik komediya) ilə fərqlənən iyirmi altı səhnə əsəri yazmışdır. Dramaturji fəaliyyətinin son üç ilində isə “Don Kixot İngiltərədə” (“Don Quixote in England”, 1734), “Paskvin: dövrümüzə aid dramatik satira”(4) (“Pasquin: A dramatick satire on the times”, 1736) və “1736-cı ilin tarix təqvimi” (“The Historical Register for 1736”, 1737) kimi əsl siyasi mündəricəli satirik komediyalarını yaratmışdır. Ötən əsrin ingilis ədibi D.Lindsey yazırdı ki, “Fildinqin ideali yaşadığı cəmiyyətin maskasını yırtıb, iç üzünü göstərmək idi; yalan və fırıldaqçılıq bu cəmiyyət üçün təsadüfi hallar deyildi, onun əsərini təşkil edirdi.”(5).

Fildinqin yaradıcılığının əvvəlki illəri bu zirvəyə qalxması üçün əhəmiyyətli tramplin rolunu oynamışdı. “Qəhvəxana siyasətçisi, yaxud Hakim tələdə” (“The Coffee-House Politician; Rape upon Rape; or, the Justice Caught in his Own Trap”), “Tempdən olan modabaz” (“The Temple Beau”), “Köhnə əxlaqsızlar” (“The Old Debauchees”) və bir çox başqa əsərləri o illərin məhsuludur. Həmin dövr yaradıcılığının da, əslində, kəskin satiradan xali olmadığına inanmaq üçün ən yaxşı əsərlərindən biri olan “Qəhvəxana siyasətçisi, yaxud Hakim tələdə” komediyasına nəzər salmaq kifayətdir. Pyesə nəzmlə yazdığı proloqda Fildinq böyük yunan satiriki Aristofanın ənənəsini xatırlayır. Bəyan edir ki, öz əsərində ədliyyə qılıncı ilə silahlanmış əclaf-ları, hakimiyyət libasına bürünmüş əxlaqsızlığı ifşa edəcəkdir.

Məzhəkənin əsas qəhrəmanı rüşvətxor, fırıldaqçı və qorxaq hakim Skuizemdir (hərfi mənası “zorla başqasından pul qoparan” deməkdir.) O, məzlumların zalımı, varlıların quludur. Həyatı boyu rəhbər tutduğu prinsiplər bunlardır: “Əgər siz günahlarınızı təmizə çıxarmaq üçün kifayət qədər varlı deyilsinizsə və qızılız yoxdursa, onlara görə əziyyətinizlə haqq-hesab verməlisiniz”; “Qanun verənlər və icrasına nəzarət edənlər qanunlara tabe olmaya bilərlər”; “Qanun elə bir keçid məntəqəsidir ki, piyada oradan keçə bilməz; kareta gələndə isə – buyur, yollar açıqdır.” (6, X).

Əsas mənfə qəhrəmanlardan biri də zəngin və nadan tacir, qəzet müəllifinə və siyasi mövzularda

müləhizələr yürütməyə mübtəla olmuş Siyasətçidir. Siyasətə qoşulmaq üçün əsas peşəsindən əl çəkmiş iddialı insanların mənfə obrazları ingilis ədəbiyyatında Fildinqə qədər də yaradılmışdı. Lakin Fildinq qəhrəmanına bunu irad tutmur. O, Siyasətçini beynəlxalq məsələlərin xəyalı araşdırmalarına qapılaraq Türkiyənin İngiltərəyə hücum edəcəyini iddia etdiyinə, lakin İngiltərə üçün ən böyük düşmənin Skuizemlər olduğunu görmədiyinə görə məsxərəyə qoyur.

Skuizem və Siyasətçi obrazları vasitəsilə Fildinq ingilis burjuaziyasının insafsızlığını, eqoizmini, rəzilliyini açıb göstərməyə müvəffəq olmuşdur. Hüquqşünas olan və dörd il ərzində Vestminster şəhər məhkəməsində hakim vəzifəsində çalışan Fildinq İngiltərənin məhkəmə sistemini bürüyən korrupsiyaya dərinəndən bələd idi və digər əsərlərində də yeri gəldikcə bu məsələyə toxunurdu. Vəkillik təsisatı haqqında da onun öz müləhizəsi var idi. Sançonun dili ilə deyirdi: “Bir düjün vəkilin arasından heç bir nəfər də vicdanlısını tapmaq olmaz.” (7, 133).

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, üç əsər – “Don Kixot İngiltərədə” (1734), “Paskvin” (1936) və “1736-cı ilin tarix təqvimi” (1737) Fildinqin ən kəskin satirik əsərləridir və bu kəskinliyi İngiltərənin həmin dövrdəki ictimai-siyasi şəraiti şərtləndirirdi. 1733-cü ildə baş nazir R.Uolpol sərt maliyyə siyasətini daha da fəallaşdıraraq, vergilərin xeyli artırılmasını nəzərdə tutan “Aksiz haqqında qanun”u parlamentin müzakirəsinə verəndən sonra kütləvi etirazlar başlanmış, kraliça Karolina Uolpolu silahlı qüvvələri xalqın üstünə göndərməyə təhrik etsə də, o buna əməl etməmiş, qanun layihəsini geri çəgirmişdi. (8,14). Ancaq buna baxmayaraq, siyasi qarşıdurma aradan qalxmamışdı. Maliyyəçilərin və iri torpaq sahiblərinin mənafeyini təmsil edən “kəndli partiyası” (country party) yaranmış və hökumətin, həmçinin istehza ilə “saray partiyası” (court party) adlandırılan hökumət partiyasının əleyhinə fəaliyyətə başlamışdı.

Yuxarıda adı çəkilən hər üç pyesində Fildinq “kəndli partiyası”nın mövqeyindən çıxış edirdi. Onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən Bernard Şounun söylədiyi kimi, “Fildinq öz dühasını o dövrdə öz apogeyinə çatmış parlament korrupsiyasının ifşasına və məhv olunmasına həsr etmişdi.” (9,17). Parlament seçkilərini, ingilis dövlətçiliyinin zahiri demokratizmini, ictimai quruluşu məsxərəyə qoyduğuna görə Fildinqin komediyaları bu gün yalnız tarixi maraq yox, həm də aktual siyasi maraq doğurur. Rus alim S. Mokulski yazır ki, “İngilis səhnəsində heç bir zaman – nə Fildinqdən əvvəl, nə də sonra İngiltərənin ictimai-siyasi quruluşu, bütün hakimiyyət sistemi onun son üç pyesində olduğu kimi belə qəzəblə, zəhərli sözlərlə, amansızcasına məsxərəyə qoyulmamışdır.” (10, XV).

Hər üç əsər janr inteqrasiyasının yaradıcı nəticəsi idi: onlarda ən müxtəlif dramatik formalar (məişət-əxlaq komediyası və fars, burlesk və ballada operası) üzvi surətdə vəhdət təşkil edir, lakin dominant janr, şübhəsiz ki, siyasi satiradır. Bu dramatik pamfletlərin sinkretik xaraketri onların problematikasından doğur-

du: Fildinqin satirik hücumunun ictimai diapozonu xeyli genişlənmişdi.

“Don Kixot İngiltərədə” pyesində parlament seçkiləri zamanı hökm sürən korrupsiya ifşa obyektini kimi götürülmüşdür. 1734-cü ildə bu məsələ olduqca aktual idi; bütün ingilis qəzetləri seçicilərin pulla ələ alınması, səslərin saxtalaşdırılması, parlamentə seçkilər dövründə baş verən hər cür sui-istifadə halları haqqında məlumatlarla dolu idi. Məhz elə bu seçkiqabağı hadisələr Fildinq çoxdan yazıb kənara qoyduğu pyesi əlavələr etməklə tamamlamağa sövq etmişdi. Kiçik əyalət şəhərində seçkiqabağı ehtirası təsvir edən səhnələr əsərin ən koloritli və təsirli səhifələridir və eyni zamanda da elə bu səhnələrdə Fildinq satirasının ifşaedici gücünü gərgin nöqtəsinə çatır. Əhatə dairəsi və təsir gücü tükənməz olan bu satira cəmiyyətin başqa bələlərini də qamçılamaqda davam edir. Əsərin ithaf hissəsində Fildinq sanki pyesinin dərin siyasi mənasını nəzərə çatdırmaq üçün yazır: “Ölkəni bürümüş korrupsiyanın xalqa gətirdiyi fəlakətlərin canlı təsviri tamaşaçılarda olduqca güclü və təsirli təəssürat oyada bilər.” (11, 123).

Don Kixotun dili ilə Fildinq İngiltərə ictimai-siyasi həyatının konkret, səciyyəvi cəhətləri, o cümlədən sosial bərabərsizlik, qanunvericiliyin qeyri-sosial istiqamətləri, cəmiyyətin yuxarı təbəqələrinin tüfeyli həyat forması, yoxsulların qəddarcasına istismar edilməsi haqqında fikirlərini bildirir: “Bir ətrafına bax! Həyat insanların əksəriyyətinə dilənçilikdən və bədbəxtçilikdən başqa nə verir? Yüksələn və pərəstiş obyektini olan hər bir şəxs buna yalnız başqa insanları tapdalamaqla nail olur”; “Bütün ölkələrdə həbsxana varlıların yox, yoxsulların məskənidir. Yoxsul varlıdan beş şilling oğurlasa, onu dərhal həbsxanaya göndərirlər, varlı adam isə minlərlə yoxsulu soysa da, öz evində rahat oturacaqdır.” İspaniyada olduğu kimi, İngiltərədə də Don Kixotun gözündən “heç nə qaçmır...”

Fildinqin “Paskvin” pyesi də, hər şeydən əvvəl, siyasi satiradır; ancaq burada ingilis cəmiyyəti bütünlükdə, hətta teatr da, tamaşaçılar da gülüş obyektidir. Dövrün ədəbi qaydalarına görə əsərin uzun adı da çox şeyi izah edir: “Paskvin. İki pyesin məşqindən ibarət olan dövrümüzdə aid dramatik satira – “Seçkilər” sərlövəli komediya və “Sağlam düşüncənin həyatı və ölümü” adlı faciə”; seçkilərin komediya olması və sağlam düşüncənin faciəyə gətirib çıxarması...

Əgər “Don Kixot İngiltərədə” pyesindəki seçkiqabağı səhnələrdə daha çox rüsvətxorluqdan söhbət açılırdısa, “Paskvin”in birinci hissəsində bütün seçkiqabağı təşviqatın mexanizmi və onun bütün sonrakı nəticələri tam çıpaqlığı ilə göstərilmişdir. Komediyanın məşqində iştirak edən dramaturq müəllifdən – öz rəqibindən soruşur: “Məgər sizin pyesinizdə rüsvətdən başqa bir şey yoxdur?” Müəllif cavab verir ki, “pyes dəqiqliklə həyatı əks etdirir.” (12, 162). Həqiqətən, oxucu pyesdə seçicilərin səslərinin necə pulla alındığının, vəzifə bazarında necə biabırçı alver getdiyinin, seçki prosedurları “texnologiya”nın, hətta arvadının təhriki ilə şəhər bələdiyyəsinin sədri tərəfindən

“düzgün keçirilməyən” seçkilərin ləğv edilməsinin şəhidi olur.

“Paskvin”in ikinci pyesi – nəzmlə yazılmış “Sağlam düşüncənin həyatı və ölümü” faciə janrının bütün tələblərinə cavab verir. Pyesdə kraliçaların, saray əyanlarının obrazları yaradılmışdır, alleqorik fiqurlar, kabuslar iştirak edir. Yeni formanın arxasında yenə də həmin siyasi məzmun dururdu, həmin ictimai bələlər, qüsurlu hakimiyyət sistemi ifşa olunurdu. Əxlaqsız nazirlərin, pozğun ruhanilərin, cahil qanunvericilərin, şarlatan həkimlərin, mükafatlara layiq görülən əbləh şairlərin, cəmiyyəti tərbiyəsizləşdirən, simasızlaşdıran London əyləncələrinin cəsarətli, kəskin səhnə təəssümü tamaşaçılarda elə dərin qəzəb və nifrət oyadırdı ki, onlar əsəri və aktyorları alqışlamağı belə unudurdular. (13, 112). Fildinqin qənaətinə, İngiltərədə qanunçuluq, din, incəsənət – bunların hamısı sağlam düşüncə ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Lakin böyük maarifçi nikbin idi: sağlam düşüncəni müvəqqəti öldürmək olan, ancaq son məqamda onun ruhu cəhəlat üzərində qələbə çalacaqdır.

Dramaturqun sonrakı pyesində – “1736-cı ilin tarix təqvimi”ndə də satira daha kəskin və güclü idi. S. Mokülskinin rəyincə, bu əsər Fildinqin sosial-siyasi dramaturgiyasının və bütünlükdə ingilis maarifçi ədəbiyyatının zirvəsini təşkil edir. (14, XVII). Həmin dövrdə İngiltərədə hər il ictimai və şəxsi həyatda baş verən maraqlı hadisələrdən ibarət illik təqvim nəşr olunurdu. Bu toplular məzmunuzluğu və siyasi prinsipsizliyi ilə fərqlənirdi. Fildinq də onlara rişxəndlə pyesini belə adlandırmışdı. Pyes guya 1736-cı ilin əlamətdar hadisələrini xronoloji qaydada əks etdirir, beş hissədən ibarətdir: siyasətçilər səhnəsi; kübar qadınlar səhnəsi; hərərac səhnəsi; teatr səhnəsi və “vətənpərvərlər” səhnəsi.

Siyasətçilər səhnəsi birbaşa Uolpol hökumətinin əleyhinə çevrilmişdi. Səhnədə beş nəfər siyasətçi Avropada vəziyyəti müzakirə etməyə başlayır, lakin tezliklə məlum olur ki, onlar beynəlxalq məsələlərdən qətiyyətlə baş çıxarmır və yalnız varlanmaq haqqında düşünürlər. Kübar qadınlar səhnəsində London qadınlarının yüngülbeyinliyi və İtaliya operalarına aludəçilliyi məsxərəyə qoyulur. Qrotesk formasında yazılmış hərərac səhnəsində “siyasi vicdanın qalığı”, “təvazökarlığın üç cəhəti”, “cəsurluq butulkası”, “təmiz vicdan” və digər “mal”lar satışa qoyulur. Lakin onların heç birinə müştəri tapılmır. Üstündə dava-qırğın gedən yeganə “mal” – “sarayda vəzifə” olur. Komediya “vətənpərvərlər” səhnəsi ilə bitir. Cır-cındır içində olan dörd nəfər şərab içə-içə ölkənin ağır vəziyyətindən dərddli-dərddli danışır və müxalifətə sədaqətli olduqlarına and içirlər. Fildinq özlərini vətənpərvər adlandıran siyasi həmfikirlərinin xırdaçılığını və tamahkarlığını görürdü. “Kəndli partiyası”ndan olan “vətənpərvər”lərə açdığı satira atəşi genişlənərək, ümumiyyətlə, saxta burjua vətənpərvərliyinə qarşı yönəlmişdi.

“1736-cı ilin tarix təqvimi” səhnə uğurlarına görə “Paskvin”i üstələmişdi, Fildinq artıq İngiltərənin ən

məşhur dramaturquna çevrilmişdi. Ümumiyyətlə, dramaturqun son üç pyesi İngiltərənin ictimai fikrində dərin təbəddülət doğurmuşdu. Ölkənin rəsmi dairələrinin və rəsmi mətbuatın Fildinqin siyasi zərbələrinə reaksiyası onun bu əsərlərlə hədəfə necə sərrast vurdığına dəlalat edirdi. "Siyasətdə macərə axtaran" təxəllüsü altında gizlənmiş bir müəllif hökumətyönlü "Daily Qazette" ("Gündəlik qəzet") qəzetində dramaturqu və teatrı hədələyirdi ki, əgər belə ruhda davam etsələr, onları böyük təhlükə gözləyir. O yazırdı: təəssüf ki, "Paskvin" və "Tarix təqvimi" əsərlərinin müəllifi Fransada yaşamır ki, onu tutub Bastiliyaya salasan. (15, 31).

Fildinqin satirik əsərləri arasında "Müasir lüğət" ("A Modern Dictionary") pamfletindən bəhs edilməyə, böyük yazıçının satirik dühası haqqındakı mülahizələr natamam qalmış olar. Lüğətdə verilmiş əlli beş sözdən hər birinin "izah"ı ingilis cəmiyyətinin (bəlkə, ümumiyyətlə, insan cəmiyyətinin) bu və ya digər naqisliyinə açılan sərrast atəş idi. Bir neçə sözün "izah"ına nəzər yetirək: "BÖYÜKLÜK – cansız əşya haqqında işləniləndə onun böyüklüyünü, insan haqqında işləniləndə çox vaxt onun alçaqlığını və heçliyini bildirir"; "LƏYAQƏT – hakimiyyət, rütbə, sərvət"; "SƏFƏH – yoxsulluğu, vicdanlılığı, təmizliyi və sadəliyi özündə birləşdirən mürəkkəb anlayış"; "KAPİTAN, POLKOVNİK – üzərinə qara lentli(16) baş qoyulmuş kötük"; "GÖZƏL-LİK – qadını, adətən, məsuqə edən keyfiyyət"; "AL-ÇAQ, YARAMAZ – rəqib partiyanın üzvü"; "HEYVAN – bu söz ilə insanda düzlüyün və vicdanın olması nəzərdə tutulur; daha dar mənada "filosof" deməkdir"; "MİSKİN – 1200 nəfəri çıxmaq şərtilə Böyük Britaniyanın bütün əhalisi" və sair.(17, 262-264). "Müasir lüğət"i oxuyan oxucu onun bu gün də nə dərəcədə müasir olduğu üzərində düşüncə bilər.

Xatırladılan təhlükəni çox gözləmək lazım gəlməmişdi. 1737-ci il iyunun 21-də kral "Senzura haqqında akt"ı imzaladı. Bu qanuna görə, teatrlar bundan sonra yalnız kral tərəfindən verilmiş lisenziyaya malik olduqları halda fəaliyyət göstərə bilərdilər. Bütün pyeslər qabaqcadan lord-kamergerin senzurasından keçməli idi. Dramaturqlara bundan sonra siyasi məsələlərə toxunmaq və səhnədə dövlət xadimlərinin obrazını yaratmaq qadağan olunurdu. (18, 317). Bu qanundan sonra iki teatrdan savayı Londonun bütün teatrları bağlandı. İngilis dramaturgiyası və teatrı sonrakı bir neçə il ərzində dərin böhran keçirdi.

Satirik janrların qarşısına sədd çəkilsə də, bu sahədəki zəngin təcrübə ingilis teatrına və ədəbiyyatına güclü parodik-satirik bir cərəyan gətirdi və bu təcrübədən XIX əsrdə siyasi qrotesk ustaları olan Bayron, Dikkens, Tekkerey və Şou geniş istifadə etdilər. Ən əsası, həyat həqiqətlərinin inikasına əsaslanan və dövrün gerçəkliklərini bütün reallığı ilə əks etdirən bu əsərlər formalaşmaqda olan ingilis realist maarifçi ədəbiyyatının əhəmiyyətli bir qolunu təşkil edirdi və ingilis maarifçi realizminin bir ədəbi metod kimi təşəkkülündə mühüm rol oynamışdı.

1. Daniel Defoe. "The True-Born Englishman".
www.google.com

2. Kornilova E. Daniel Defo və onun "Robinson Kruzonun macəraları" romanı. – Daniel Defo, "Robinson Kruzonun həyatı" kitabında. B., 1958.

3. Нерсесова М. Даниель Дефо. М., 1960.

4. Fildinqin dövründə "paskvin" çoxişlənən söz idi. Son renessans dövründə papa Romasında işlənən "Paskvino" sözündən alınmışdı. XVI əsr italyan eruditi Kastelvetronun danışdığı rəvayətə görə, Roma küçələrinin birində körpünün altından tapılmış sınıq antik heykəli Paskvin adlandırılmışdır, ona görə ki, burada məşhur dərz, məzhəkəçi və hazır cavab bir şəxs olan Paskvinonun emalatxanası yerləşirdi. Elə o zamandan da meydana qoyulmuş heykəl parçasına şəhərliləri əyləndirmək üçün satirik şeirlər, epiqramlar yazışdırmaq adət halını almışdı. Hətta, Paskvin ilə yaxınlıqda yerləşən Marforio adlı heykəl arasında "məzhəkə yarışı" keçirilirdi; Marforioya günün vacib məsələlərinə aid yazılı suallar verilir, Paskvin isə onlara adlarını gizli saxlayan müəlliflər vasitəsilə gülməli, kəskin epiqramlarla cavab verirdi. Beləliklə də, "paskvin" sözü İngiltərədə "kəskin satirik", "pamfletçi" mənasında işlənirdi. "Paskvil" (həcv) sözü də "paskvin"dən törəmədir.

5. Линдсей Дж. Генри Фильдинг. Пер. с англ. – «Известия», 12/ X 1954.

6. Мокулский С. С. Генри Фильдинг – великий английский просветитель. – В кн: Генри Фильдинг, «Избранные произведения». Т. I. М., 1954.

7. Фильдинг Г. Избранные произведения. В двух томах. Т. I. М., 1954.

8. Henry Fielding. www.ruthnestvold.com/fielding

9. Головня И. В. Великий просветитель и гуманист Генри Фильдинг. М., 1954.

10. Мокулский С. С. Генри Фильдинг – великий английский просветитель. – В кн: Генри Фильдинг, «Избранные произведения». Т. I. М., 1954.

11. Фильдинг Г. Избранные произведения. В двух томах. Т. I. М., 1954.

12. Алексеев М. П. Английская литература. Очерки и исследования. М., 1991.

13. Роджерс П. Генри Фильдинг. М., 1984.

14. Мокулский С. С. Генри Фильдинг – великий английский просветитель. – В кн: Генри Фильдинг, «Избранные произведения». Т. I. М., 1954.

15. Соколянский М. Г. (книга очерков). Киев, 1975.

16. Qara lent zabiti fərqləndirən əlamət idi.

17. Фильдинг Г. Избранные произведения. В двух томах. Т. I. М., 1954.

18. Мокулский С. С. Генри Фильдинг – великий английский просветитель. – В кн: С. Мокульский, «О театре». М., 1963.